

Egy régi ház.

Irtá Váradi Antal.

Mikor félszázasztendővel ezelőtt Pestre jöttem, egy új ismerősöm azzal rémitett meg, hogy Pesten van egy ház, a mely minden órában egy aranyat jövedelmez.

Teremtő Isten! Valami tyukról én is olvastam, a mely aranytojásokat tojt, úgy hogy a gazdának csak a kalapját kellett alátartani, hogy meggazdagodjék, — de ház? Régente a házak jövedelmezősége csekély volt, s én úgy képzeltem a dolgot, hogy a háziur ott sétál az udvaron és minden órában kinyújtja a kezét, melybe az alázatos házmester belepottyantja az aranyat. Szép foglalkozás.

Pesten hát érdemes háziurnak lenni.

Én később megpróbáltam és voltam háziur három esztendeig, de keservesen megbántam, mert minden lakómmal a büntető törvényszék előtt végeztem. Igaz hogy nagyobbára olyanok is voltak, — beszélhetett volna róla Splényi Ödön kedves barátom, a ki akkor detektív-főnök volt és a ki nem győzött csudálkozni, hogy miféle gyűjteményt szedtem én össze a hársfa-utcza házában? Volt ott gutmorgenvünser, sipis, vásári tolvaj, a legelegánsabb lakó — a ház elit-lakója — egy betörő-haramia volt, a kinek a földszinti lakása egész muzeuma volt a kor színvonalán álló feszítő-, álkulcs- és betörőszerszámoknak. Később kivándorolt Romániába, a hol, mint mondják, az efféle talentes emberek egész a miniszterségig felviszik.

Az a régi ház, a melyről én írok, nem a Hársfa-utczában feküdt, hanem a Király-utca sarkán. Ismeri Pesten minden gyerek. Általá-

nosan ismert neve: az Orczy-ház. És sokféle nevezetessége vagyon, a mennyiben részint benne volt az első zsinagóga, részint ott kezdtek furni Pesten az első artézi kutat, de beletörvén a furó, abbanhagyták a kut sohasem készült el.

A ház urainak, az Orczy-familiának története első Ferdinándig nyul vissza. Orczy Péter, a tizenhetedik század hőse, törökverő nemes ur, hatvan hajdujával nekivágott volna magának a pokolnak is. Egy zordon téli napon vakmerően átront a befagyott Balaton jegén, rátámad az ott nyugodtan bóbiskoló Ibrahim pasára, embereit szétugrasztja, őt magát elfogja. Ezt jegyezték föl az Orczyak első haditette gyanánt a tizenhetedik században.

Utóda, György báró (az Orczy-családban sürün fordul elő a *György* név) Buda ostromakor a fehérvári kaput dőngette, de egy török petárda ott robban fel előtte s oly súlyosan megsérti a lábát, hogy egész életében arról sántit. István báró Savoyai Jenő seregében szolgál, — ő a harmadik György fia — a ki a Bánátságban harambasáskodó Peró nevű rácz haramia seregére támadt, s daczára emberei csekély számának, a csaknem ezer főből álló rácz hadat szétverte, a mely hőstettéért a jász-kunok kapitányává választották. Ezt a tisztet huszonkét esztendeig viselte, miközben Károly király — a harmadik — királyi tanácsossá tette, sőt bárói rangra is emelte.

Ez 1756 július ötödiki dátummal történt. Egyik különössége a bárónak, hogy a megszólamlásig hasonlított második Rákóczi Ferenczhez. Fiatal korában el is fogták Rákóczi helyett. Nemsokára kiszabadult, — de egész életén át emlegették ezt a kázust. Felesége, Petrovay Zsuzsánna nagyon gazdag volt.

Az ő vagyona és az István báró által gyűjtött nagy kincsek teszik alapját a család nagy gazdagságának. Kettőjük fia: Orczy Lőrincz báró, a generális, a költő, a kinek két fia volt: József és László.

Józsefnek István nevű fia a szabadságharcban esett el. A másik testvér, László, az osztrák seregben kapitányi rangig viszi. Ennek a fia Bódog, a ki később a Nemzeti Színház intendánsa lesz. Tömérdek megtámadtatásnak volt kitéve intendanturája alatt. Magam is ismerem, sajnálattal láttam távozását, mert tehetséges, erélyes ember volt, a ki aztán Londonban telepedett le s mint kitűnő zenész, karmester végezte életét.

Első Györgytől a költő Orczyig egyenes vonalban megy a leszármazás. De már Lőrincz unokái — József, Lőrincz, László és György — csupa új vonal alapítói. Lőrincz családjából négy leány született, — a másik három ág tovább él és virul. Köztük Andor, főrendiházi tag, kamarás és képviselő, Béla báró curiai bíró, később miniszter (a szabadságharcban is részt vett). Számos rendjele között a máltai lovagrend keresztjét is viselte. Az egyetem diszdzoktorrá választotta s irodalmi munkássága is számottevő.

László bárót Budapest mint jötevőjét tiszteli. Ő ajándékozta Pest városának a ma is nevét viselő kertet. Abban volt a híres Éliás-kut, Pestnek akkortájt egyetlen kitűnő ivóvíz. A szerb lakosság a szentnek ünnepén valóságos zarándoklást vitt végbe a kuthoz és ott tanýáztak napestig, közben vígan és szorgalmasan itták a kut vizét — s estére kelve fáradtan, de józanon tértek vissza belvárosi lakásaikra.

Elmúlt százharmincz esztendeje, hogy az Orczyak fölépítették a Király-utca és a nagy

országut sarkán rengeteg házukat, mely már akkor, mint mondám, arról volt nevezetes, hogy házbére a legnagyobb volt Pesten, — egy arany óránként, hogy már a régi anekdota szavai mellett maradjak. A ház előtt reggelente nagy vásárt csaptak a benne lakó zsidó kereskedők, — a kiket a rendőség e miatt sokszor zaklatott.

Tudnunk kell, hogy ekkortájt csak két zsidónak volt megengedve a Pesten lakás. Abelsberger Salamon volt az egyik, Liebner Áron a másik. Nekik nem kellett a vásárok alkalmával külön taksát fizetniök, mint hitsorsosaiknak, a kik, ha a hatóságtól egy éjszakára maradási engedelmet tudtak kapni, azért huszonnégy krajczárokat kellett fizetniök. Vasárnap pedig tilos vala zsidónak az utcán mutatkozni.

A mai Koronahérezeg-utczában már két-száz esztendő előtt épült egy Orczy-ház, a mely ma is áll. Körülbelül száznegyven éve, hogy a másodikat elkezdték építeni. Akkoron nagybárá zsidóság foglalta el emeleteit, — már föloldatván a régi tilalom — s nyitottak benne templomot is, — az elsőt Budapesten, sőt iskolát is. A várbán már régesrég volt zsinagógájuk, tudjuk, hogy Zsigmond királyunk alatt már külön utcájuk volt s nagybárá aranyművesek vagy posztókereskedők valának.

1790-ben találom nyomát annak, hogy tekintettel a Pesten átutazó vagy itt kereskedő zsidókra, a magisztrátus megengedi egy rituális vendéglő nyitását, a melyben az átutazó kereskedők étkezhetnek. A hitközség — illetve a zsidóság egyeteme — tartozott azonban ezért évente kétezer és ötven forintot fizetni a város kasszájába. Az első iskolát 1814-ben nyitották az Orczy-házban, hatósági engedelemmel. No-

vember ötödikén kezdődött benne a tanítás. Ugyanez időtájt nyílik meg az első zsidó kórház, melynek vezető orvosa Jakobovits doktor. Külön férfi és külön női osztály van benne.

Ekkor már öt zsinagóga van Pesten. Az első az Orczy-házbeli, a második ugyancsak a Király-utczában volt, a többi nagybárá magánházakban. Külön templomba jártak a hazai, másba az ugynevezett »frank« zsidók. Az askenász és szefardista zsidókat kell alattuk érteni.

A régi Pest krónikása azt írja róluk, hogy : versenyeznek keresztény polgárestársaikkal abban, hogy az államnak kitűnő munkásai s jó hazafiak legyenek s ez a verseny a honfiai érények és társadalmi haladás legszebb gyümölcseit fogja megteremni.

Az Orczy-házban lakott a rabbi, a tanító s a hitközségi előjárók egy része. Ezek között a három nyelven író poétának, Bernstein Károlynak, irói nevén *Hugo* Károlynak a szülei is.

Apja még nyolczvan esztendőskorában is naponta megtette a három emelet utját, hogy lemenjen a kávéházba, melynek asztalainál üzleteket bonyolítottak le, kártyáztak és beszélgettek. Micsoda nagy feltűnést kelthetett annak idején, mikor az orosz harcztérről hazatérő fiatal *Hugo* Károly megjelent a kávéházban apjával, fényes katonarövidi uniformisban, mellén a Szent Anna-rend keresztjével ! ?

Ezt a szép kitüntetést — akkorában pártját ritkító dísz egy zsidó fiatal ember mellén — *Hugo* orosz fogságban kapta. Mikor elment a lengyel szabadságharcba, az első csaták egyikében elfogták s minden ezerelemia nélkül Szibériába készülték deportálni. Még akkor Szibéria nem volt olyan előkelő hely, a hová cázárokat liferáltak, — tehát *Hugo* nem volt

valami nagyon megalva a kitüntetés által s kézzel-lábbal iparkodott itthon maradni. Segítségére jött a sors egy hatalmas epidémia alakjában, mely az orosz hadsorok között kezdett pusztítani. A mennyi orvost összeszedhettek, vitték a kórházakba, sőt még a foglyokat is megkérdezték : nem akad-e köztük orvos ? *Hugo* persze rögtön jelentkezett s olyan buzgóságot fejtett ki orosz ellenségeinek orvoslásában, hogy jutalma szabadságán kívül a Szent Anna-rend keresztje lőn.

Az utca felőli fronton az Orczy-házban a gazdagabb zsidóság lakott, az udvarban a szegényebbek s az »átmenők«. Érttem alatta a Galiciából, Felső-Magyarországról vásárookra, üzletek kötésére leutazott hitsorsosaikat, a kik rendszeren itt bujtak meg, mert a második *József* rendelete előtt nem volt szabad még az éjszakát sem a városban tölteniök.

Ezek aztán kora hajnalban a ház előtti téren ütöttek vásárt és a vásárnál nagyobb lármát, ugy hogy a városi levéltárban őrzött akta szerint egyik Orczy siralmas panaszszal járul a magisztrátus elé : tiltaná el ezeket a zsidó vásárokat, melyek hajnaltól délelőttig tartanak és pogány lármával járnak. A város eleinte drabantot rendelt ki, de az még jobban kurjongatott, mint az izraeliták s így végre is betiltották a mai zsidóvásártérnek megfelelő piacon a rögtönzött nadrágbörzékét és egyéb gavalléroktól levetett áruk adás-vevését.

Száz év előtt Pestnek — egy kutató szerint — 48—50 ezer lakosa volt. A halandóság négy — egész hat százalékra rugott. Elenyésző csékély a zsidó halottak száma. Ekkor azonban már volt külön zsidó temető, mely később az Újpest felé vezető ut keleti oldalán terült el, — nemrég szüntették meg ezen, a régi váci te-

mető szomszédságában feküdt sirkert használatát, ma kopasz tér a helye, s jelöltek ki a kerepesi temető mellett külön részt, mely ma is a legszebb sirkertje Izraelnek.

Ez a nagy Orczy-ház volt a pesti zsidóság egész világa száz év előtt. Szombaton ünnepek benne, péntek este kigyultak az ablakokban a menyasszonyt váró ünnep gyertyái, chanuka-ünnepkor fényárban uszott a Makabeus győzelmét ünneplő hitközség minden szobája. Hány *bar miczva*, hány esküvő és hány csendes temetés ment végbe udvarain? És hányszor tárták ki Izrael vénei dörgő viharban és szakadó zápor suhogása között az ablakokat, várván az eljövendő Messiást! És hányszor zengett az engesztelés napján a Kol nidre szomorú éneke és hányszor sirtak a Maszkér alatt a kis zsinagógában ülő férfiak, asszonyok? Hány ezerszer hívták fel a község oszlopait a Thora elé s hányszor szaggatta meg köntösét és hajtotta le gyászolva fejét benne a síró Izrael?

Ha a háboru ki nem üt: tán már lebontotta volna a pusztító csákány az egész rengeteg molest. De így áll és él tovább, ősi tanyája, menedéke a régi zsidóságnak, — ma valóságos kereskedelmi telep, a melynek száz boltja és száz raktára között csak az tájékozódhatik, a ki járatos az Orczy-ház labirintusában. És ha valamikor mégis por és hamu lesz a régi házból, mennyi emlék, mennyi keserűség, mennyi öröm, — lakodalom és temetés emléke leszen porrá és formelékké a lehordott falakkal együtt?

Izrael történetének sivatagában oázis volt ez a ház, — azért nem feledhetik egykönnyen. A templomot leronthatják, — de Adonai örökkön él.